

DİN FELSEFESİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

SOME THOUGHTS ON RELIGION PHILOSOPHY

Tuncay İMAMOĞLU
Atatürk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Din Felsefesi Anabilim Dalı
t.imamoglu@atauni.edu.tr

Atıf gösterme: İmamoğlu, T. (2018). Din Felsefesi Üzerine Bazı Düşünceler, *Universal Journal of Theology* 3 (2), 133-143.

Geliş Tarihi: 14
Temmuz 2018
Değerlendirme Tarihi:
16 Temmuz 2018
Kabul Tarihi: 30
Temmuz 2018

© 2018 UJTE
E-ISSN: 2548-0952
Tüm hakları saklıdır.

Öz: Bilindiği gibi din, başlangıçtan günümüze kadar insanlık için her zaman ilgi odağı olmuştur. Yani insanlar bir şekilde din ile ilgilenmişlerdir. Din felsefesinin bu ilgiden kaynaklanan felsefi bir etkinlik olduğunu söyleyebiliriz. Bu etkinlik dini anlamak için önemlidir. Biz de bu çalışmamızda bu felsefi etkinlik üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Din, Felsefe, Din Felsefesi.*

Abstract: As it is known from beginning to our time, religion is always focus of interest for people. People are interested to religion in some way. We can say that philosophy of religion is the philosophy of activity that is come to exist from this interest. This activity is important to understand the religion. We will try to discourse this activity in our article.

Keywords: *Religion, Philosophy, Philosophy of Religion.*

Din felsefesi felsefenin yöntemini kullanarak dini değerlendiren bir disiplindir. Bu yüzden din felsefesinin ne olduğunu tam olarak belirleyebilmemiz için öncelikle felsefe kavramı üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyim.

Bilindiği gibi “felsefe”, Yunanca “philosophia” kelimesinden Arapçaya, oradan da dilimize girmiş bir kavramdır. Philosophia kavramı, “philo” ve “sophia” kelimelerinin bileşiminden oluşmuştur. “Sophia” Yunanca’da “bilgelik ve hikmet” kavramlarına karşılık gelmektedir. Pisagor’a kadar Yunan literatüründe sophia kelimesi kullanılmıştır. Yani bu düşünürden önceki düşünürler kendilerini bilge, hikmet sahibi insanlar olarak nitelendirmişlerdir. Pisagor ise, gerçek anlamda bilge ve hikmet sahibi olmanın ancak Tanrı için söz konusu olabileceğini ifade ederek, insanın mutlak bilge ya

da hikmet sahibi olmasını imkânsız görmüş, onun ancak hikmeti ya da bilgeliği seven kişi olacağını ifade ederek “sophia” kelimesinin önüne “philo” kavramını ilave etmiştir. “Philo” kelimesi ise seven anlamına gelir. Dolayısıyla Pisagor’a göre, insan gerçek anlamda bilge ve hikmet sahibi olamayacağı için ancak hikmeti seven olabilir. İşte felsefi düşüncede “philosophia” kavramı Pisagor’dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

Görülüyor ki, Türkçemizde kullandığımız felsefe kelimesi hikmeti ve bilgeliği seven anlamını ihtiva etmekte, filozof kavramı da tecrübeli olmaya istekli, bilmeye ilgi ve sevgi duyan anlamına gelmektedir. İşte ilk çağlarda “hikmet ve bilgelik sevgisi” olarak kabul edilen “Philosophia”nın (felsefe), temel esaslarından birisi olan “Hikmet”, hem ilim, hem de fazilet anlamlarını ihtiva etmektedir. Buna göre felsefe sözünden hem olup biteni bilme, hem de iyi olanı keşfetme anlamlarını çıkarabiliriz. Ünlü İslam Filozofu İbn Sina felsefeyi şu şekilde tanımlamaktadır: “felsefe, insanın objelere, tüm hakikatlere vakıf olabileceği kadar vakıf olması, onların sırrına ermeye çalışması”dır(Erdem.(1998,15-17). Kur’an’da Allah’ın bazı kullarına hikmeti verdiği ifade edilmektedir. Kur’an’da geçen bu ifadeyi yorumlarken kimi düşünürler, burada kastedilen hikmet ehlinin hadis ilmiyle, kimileri tefsir ya da fıkıh ilmiyle, kimileri de felsefe ya da kelamla uğraşanlar olduklarını ifade etmişlerdir. Yani tabiri caizse insanlar hangi ilimle uğraşıyorlarsa hikmetin de bu ilmin içinde var olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Arapça’daki “hikmet” kelimesine baktığımızda onun da Yunancadaki “sophia” kelimesinin anlamlarını ihtiva ettiğini görebiliriz. Yani hikmet kelimesi Arapça’da bilgelik anlamına gelmektedir. Hikmetle uğraşan kimseye ise “hakim”denir. Bu kelimenin çoğulu “Hükema”dır. Hakim, hikmet ve felsefeyle meşgul olan demektir.(Erdem.1998,21-22) Bu yüzden İslam dünyasında hikmet ve felsefe kelimeleri eş anlamlı olarak görülmüştür. Hatta Batı dünyasında da bu şekilde anlaşılmaktadır.

Din ve felsefenin ilgilendiği konular aşağı yukarı aynıdır. Her ikisi de, insanların karşılaştığı önemli problemlerle ilgilenir. Gerek felsefe gerekse din, gerçekliği bir bütün olarak ele alıp, kuşatıcı bir dünya görüşü ortaya koyma gayretindedir. Ancak bu gerçekliği ortaya koyma biçimleri farklılık arz etmektedir. Felsefe, varlık ve değer hakkında bir yargıya varmak için, varlığın farklı boyutlarını tutarlı ve kuşatıcı bir şekilde ilişkilendirme yoluna giderek, çoğu kez tümevarımsal bir yol takip ederken, din ise varlığın ve değerın kaynağına ilişkin soruları doğrudan Tanrı’dan başlayarak tündengelimsel bir şekilde cevaplandırmaya çalışır.(Uyanık,2003,21vd). Felsefenin özü düşünmek, dinin özü ise Gazali’nin deyimiyle ruhani bir zevk halini yaşamaktır. Felsefe

yaparken bir fikre sahip oluruz. Dini ise yaşarken anlar, duyar ve ibadet ederiz. Fakat dua ve ibadetin tefekkür yanı olduğu gibi, tefekkürün de dini bir boyutu olabilir. Örneğin, Kur'an'ın teşvik ettiği türden bir tefekkür, bir çeşit ibadettir. Bu yüzden İbn Rüşd, hikmetle meşgul olmayı, yani felsefe yapmayı dini açıdan gerekli görmüştür. İbn Rüşd "Fasl'ül-makal" adlı eserini bu görüşünü ispatlamak maksadıyla kaleme almıştır. İbn Rüşd'ün bu görüşünde bir gerçeklik payı olmakla birlikte, Mehmet Aydın'ın da ifade ettiği gibi, din ve felsefenin iki ayrı saha olduğunun söylenmesinde yarar vardır. Kur'an hikmetlerle dolu bir kitaptır ancak yine de o bir felsefe kitabı değildir.(Aydın, 1992,8-9).

Felsefenin bilmeye ilgi ve sevgi duyma anlamına geldiğini belirtmiştik. Dolayısıyla felsefenin var olan her şeyle ilgilenen bir ilim dalı olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Felsefenin ilgilendiği bu şeyleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar da varlık (ontoloji) bilgi (epistemoloji) ve değer (aksiyoloji) dir. Felsefe var olan her şey üzerinde yapılan bir düşünme etkinliği olduğuna göre, insanlığın en önemli dinamiklerinden birisi olan dini göz ardı etmesi söz konusu olamaz.

Felsefe dini büyük bir arzu ile incelemek ister. Ancak dini hakikatle ilişkisinde felsefe biraz kapalılık arz eder. Bu açıdan felsefe sanki dini tehdit ediyor olarak anlaşılabilir. Ancak biz burada diyebiliriz ki bu anlayışın haklılık payı olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Yani diyebiliriz ki felsefe belki dini tehdit ediyor olabilir, ancak dine yönelik bir dostluk da ortaya koymaktadır. Dinin ikiz ancak huysuz kardeşi diye niteleyebileceğimiz felsefe kuşku içeren sorular sorması hasebiyle dindar insanları tedirgin edebilir. Ancak dinin daha iyi anlaşılması için de bir dostluk görevi yüklenmektedir.

Yukarıda dinlerin çok çeşitli olduğunu belirtmiştik. Dinler çok ve çeşitli olduğu gibi, bir dinin içinde aynı kutsal kitaba dayanan birçok dini ekol de bulunmaktadır. Öyle ise bir dinin felsefesi yapılmak istendiğinde esaslar ve ayrıntılar bütünüyle göz önünde bulundurulmalı ve bir din hakkında varılan hükümleri tüm dinlere uyarlamaktan kaçınılmalıdır.

Din felsefesi de felsefenin din üzerindeki düşünsel etkinliğinin bir sonucudur. Din felsefesi, din hakkında düşünmenin rasyonel düzlemde en üst seviyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Din felsefesinin, herkesin kabul edebileceği bir tanımını yapmak güçtür. Ancak bu zorluğa rağmen din felsefesinin, dinin doğası, anlamı, önemi ve geçerliliğine dair bir araştırma, dinin temel iddialarının felsefi incelenişi, dini inançların

çözümlemesi ve kritik bir bakış açısıyla değerlendirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Kısaca din felsefesi, din hakkında felsefi bir düşünme ve tartışma diye tanımlanabilir. Din felsefesi belli bir dine ait bilim dalı değildir. Felsefenin kullandığı yöntemleri kullanan din felsefesinin bu anlamda konusunu din, yöntemini felsefe ve amacını da dinin felsefi açıdan değerlendirilmesi oluşturmaktadır.(Yaran, 1997, 8-21)

Dinin, inanç, ibadet ve ahlak başta olmak üzere pek çok boyutu vardır. Bunların hepsinin doğrudan din felsefesinin düşünme, tartışma ve değerlendirme konuları arasına giremeyeceği açıktır. Çünkü her şeyin akılla açıklanabileceğini veya kanıtlanabileceğini ileri sürmek doğru bir yaklaşım değildir. Gazali'nin "Tehafüt el-Felasife" adlı eserinin önemle üzerinde durduğu şeylerin başında filozofların böyle bir hatayı işlemiş olması gelmektedir. Örneğin filozoflar ruhun ölümsüzlüğünü akli delillerle ispatladıklarını ileri sürüyor, tanrı ile birlikte maddenin ezeli olduğunu ifade ediyorlardı. Gazali ise bunun imkânsız olduğunu, bu konuların akılla izahının mümkün olamayacağını ileri sürmekteydi. Ancak Gazali bunu belirtirken şunu da özellikle söylüyordu: bir şeyin akılla izah edilememesi onun yanlış olduğu ya da ona inanılmayacağı anlamına asla gelmez. Çünkü ona inanabilmemiz için bize başka kaynaklardan bilgiler gelmektedir.(Aydın, 11). O halde diyebiliriz ki; din felsefesi, dinin daha çok felsefenin konularına paralellik veya yakınlık arz eden düşünsel ya da teorik boyutunun veyahut ta temel inanç esaslarının felsefi yaklaşım ve yöntemlerle çözümlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Burada din insana bilgi sunar ve din felsefecisi de sahip olduğu felsefi donanımla dinin sunduğu şey üzerinde düşünür ve onun daha iyi anlaşılmasını sağlar.(Yaran,1997, 13vd).

Din felsefesinin yapılabilmesi için, dinin de felsefi düşüncenin de belli bir seviyeye ulaşmış olması gerekmektedir. Örneğin Eski Yunan düşüncesinde felsefi düşüncenin üst bir noktada olduğunu görürüz. Ancak aynı şeyi din için söylememiz mümkün değildir. Yani Eski Yunan'da bizim bildiğimiz anlamda kurumsal bir dinden söz edilemez. Örneğin Platon, kitaplarında hem Tanrı'dan hem de tanrılardan söz etmektedir. Platon'un bu söylemleri o günkü dünyada bir problem doğurmamaktaydı. Çünkü bizim bildiğimiz şekilde bir kurumsal din bu dünyada olmadığı için Platon'un bu ifadeleri de bir problem doğurmamaktaydı.(Aydın, 1-2). Mesela bir tarih felsefesinin olabilmesi için bir tarihin, hukuk felsefesinin olabilmesi için hukukun, bilim felsefesi olabilmesi için bilimin belli bir seviyede olması gibi, din felsefesinin de olması için

ortada kurumsal bir din olmak zorundadır ki, bu dinin üzerinde düşünsel bir faaliyet ortaya koyabilelim.

Din felsefesinin evrensel bir tanımını yapmak güç. Bu güçlük her filozofun felsefeyi farklı tanımlamasından ileri gelmektedir. Örneğin idealist geleneğe bağlı bir filozofun felsefe tanımıyla, materyalist felsefe geleneğine bağlı bir filozofun felsefe tanımı kesinlikle aynı değildir. Felsefe dünyanın tüm topluluklarında aynı şekilde yapılamaz. Bu da felsefenin evrensel olmadığını gösterir. Örneğin Batı dünyasında İngiltere’de yapılan felsefe ile Fransa ya da Almanya’daki felsefe aynı değildir. Bu da gösteriyor ki felsefenin evrensel bir tanımını yapmak güçtür. Her filozofun kendi sistemine uygun bir felsefe tanımı yapmasından ve bu filozofların dine bakışları da birbirinden farklı olmasından dolayı, onların din felsefesi tanımları da aynı olmayacaktır.

Burada gördüğümüz güçlüklerin aynısını din alanında da görmek mümkündür. Dünyada bir değil birden fazla dinin olması, bu dinlere mensup insanların hepsinin kabul edebileceği bir din tanımından söz etmeyi zorlaştırmaktadır. Örneğin bir Hıristiyan için din hayatın küçük bir bölümünü içine alırken, bir Müslüman için hayatın tamamını kuşatmaktadır. Bir Budist’in Müslüman ya da Hıristiyanların inandığı aşkın bir tanrısı bulunmamaktadır. Bunun yanında dini konu edinen her disiplin dini farklı şekillerde tanımlayabilmektedir. Örneğin bir psikolog, dini yaşanan bir tecrübe olarak değerlendirirken, bir sosyolog onun içtimai bir müessese olduğunu belirtmektedir. Bütün bu durumları göz önünde bulundurarak İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerin ortak noktalarından hareketle bir din tanımı ortaya koyabiliriz. Bu üç dine baktığımızda onların üçünde de inançla, ibadetle ve ahlakla ilgili hususların var olduğunu görmekteyiz. Bu ortak noktadan hareketle bir din tanımı yapacak olursak şöyle diyebiliriz: “ Din, ferdi ve içtimai yanı bulunan, inananlara belli bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan kurumdur. Din bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır”. (Aydın,5-6) Bu tanım en azından vahiy kaynaklı üç dini içine alabilecek bir tanımlamadır. Günümüzde yapılan din felsefesi çalışmaları da bu üç din üzerinde odaklanmaktadır. Çünkü günümüzdeki ilgi bu üç din üzerinedir.

Din felsefesi tabirini felsefe literatüründe ilk defa kullanan Hegel olmuştur. Hegel 1821 yılında Berlin Üniversitesinde vermiş olduğu derslerde bu tabiri kullanmıştır. Ancak bu Hegel’den önceki dönemlerde din felsefinin yapılmadığı anlamına gelmez. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, dinin olduğu yerde din

üzerinde düşünmede vardır. Örneğin İslam filozoflarının din ile felsefe arasında ortaya koydukları uzlaştırma girişimleri, din üzerine felsefi düşünmekten başka bir şey değildir. Bu filozoflar da din felsefesi yapmışlardır. Ancak onlar kitaplarında din felsefesi diye bir kavramı kullanmamışlardır. Bu kavramı ilk defa Hegel kullandığı için din felsefesi deyince akla hemen bu Alman filozofu gelmektedir.

Hegel acaba neden bu kavramı kullandı? Sorusu aklımıza Batı dünyasındaki Din-Bilim çatışmalarını getirmektedir. Bilindiği gibi, Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte yavaş yavaş dışlanmaya başlayan din, aydınlanma ile birlikte çok ileri bir noktaya taşınmıştır. İnsanların artık dine ihtiyacı olmadığı, bilimin önündeki engelin din olduğu ileri sürülmüştür. Ancak daha sonra, dinin bıraktığı boşluğun bilim tarafından doldurulamadığı fark edilmeye başlanmıştır. Nitekim bilimin insanın gönül ve istencinin ihtiyaçlarını karşılaması, içindeki ölümsüzlük arzusunu tatmin etmesi mümkün değildir. Burada dine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ve bunun gibi birçok konuda böyledir. İşte bu problemlerden dolayı uzun bir süre dışlanan din tekrar gündeme gelmiş ve din ile bilim uzlaştırılmak istenmiştir.

Avrupa'daki din ile bilimi uzlaştırma çabaları... Ortaçağ dünyasında din bilimi dışlamış, bilim adamları ortaya koydukları tezler yüzünden Engizisyon mahkemeleri tarafından yargılanmıştır. Bu dönemde bilime yapılan aşırı baskı dine yönelik bir düşmanlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu düşmanlık daha sonraki dönemlerde dinin tamamen dışlanmasını beraberinde getirmiştir. Aydınlanmayla birlikte artık her şeyin bilimle açıklanabileceği kanaati ortaya çıkmıştır. Ortaçağda nasıl her şeyin dinle çözümlenebileceği, bilime gerek olmadığı şeklinde bir anlayış varsa, aynı şekilde aydınlanma döneminde de bilimin dışında insanlığın ve evrenin problemlerinin çözümlenemeyeceği ve dine gerek olmadığı şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştır. Ancak bilimin insanlığın her çeşit problemini çözemediği daha sonra fark edilmeye başlanmıştır. İşte bu nedenlerden dolayı Hegel din ile bilimi uzlaştırmak için din felsefesi kavramını kullanıyor.

İslam dünyasında ise böyle bir çatışma görülmediği için din felsefesi kavramından söz edilmemiştir. İslam dünyasında da din-felsefe uzlaştırmaları vardır. Ancak bu din ile bilimi uzlaştırmak için yapılmamıştır. İslam dünyasındaki din felsefe uzlaştırmalarının yapılması üç nedenden kaynaklanmıştır. Birincisi, İslam dünyasına dıştan gelen bir ilim dalı olan felsefenin dine aykırı bir şey olmadığını ortaya koyabilmek. İkincisi, İslam dünyasında entelektüel canlılığı sürekli kılabilmek.

Üçüncüsü, Razi ve İbn Ravendi gibi düşünürlerin din ve peygamberliğe yönelik ortaya koydukları eleştirilere cevap vermek.(Bayraktar, 2005).

Burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki, bir dinin felsefesinin yapılabilmesi için, o dinin kendisini felsefeye açması şarttır. Din kaynağı itibarıyla ilahi olmasına karşın, felsefe beşeri bir entelektüel etkinlikten ibarettir. Yani din, en temel varlığını aşkın bir bilgi kaynağı olan vahye borçlu iken, felsefi bir yolla edinilen bilgilerin kaynağı insanın bilişsel faaliyetleridir. Buradan, dinin, felsefi bir etkinliği dışladığı veya dışlaması gerektiği sonucuna gidilebilir mi? Böyle bir sonuca ulaşmak ancak bir dinin en temelde dayandığı vahyin dile getirdiği doğrular, kendisini akli muhakemeye kapatıyorsa söz konusu olabilir. Yani eğer din, gerek vahiy anlayışını gerekse vahyin içeriğini akli muhakeme ve gerekçelendirmeye açık tutuyorsa doğal olarak onun felsefi bir etkinliği dışlamadığı sonucuna varılmalıdır.(Yaran, 2000, 1997; Uyanık, 2003). Örneğin “saçma olduğu için inanıyorum” şeklinde bir söyleme müsaade eden bir dinin felsefesi olmaz. Bunun içindir ki Cumhuriyet döneminin en önemli âlimlerinden birisi olan, yazdığı tefsirle ilim dünyasına çok büyük katkılarda bulunan Elmalılı Hamdi Yazır; Paul Janet ve Gabriel Seailles’ten çevirdiği “Metalib ve Mezahib” adlı kitaba yazdığı önsözde, İslam dininin dışındaki dinlerin felsefeye açık olmadığını, Müslümanların dışındaki milletlere felsefe yapmanın haram olduğunu ifade ederek, başka dinlerin içinde garip kalmış felsefenin, İslamiyet’te aradığını bulacağını söylemektedir. Bu ifadeler abartılı olabilir, ancak bir tefsir aliminin kaleminden çıkması oldukça önemlidir.

Burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki, İslam dünyasında da belli bir dönemden sonra akli ilimlerin gerilemeye başladığını görmek mümkün. Bunu birçokları Gazali’ye dayandırmaktadır. Ben şahsen bu kanaatte değilim. Gazali kendinden önceki filozofların görüşlerini eleştirmiştir. Bu gayet doğaldır ve düşüncenin gelişmesi için eleştiri mutlaka olmalıdır. Batı düşüncesine baktığımızda her bir filozofun kendinden önceki filozofları eleştirdiklerini görürüz. Bu Batı dünyasında bir ilerlemeye neden olmuştur. Bence burada suçlu olan Gazali değil, Gazali’den sonraki insanlardır. Keşke Gazaliye yönelik de çokça eleştiriler ortaya konabilseydi. Gazali sonrası dönemde Gazali’nin görüşleri idolleştirilmiş ve Gazali’nin felsefe düşmanı olduğu şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Gazali, eserlerinde felsefeyi değil, filozofların görüşlerini eleştirmiştir. Nitekim onun filozofları eleştirdiği kitapların isimlerine baktığımızda bunu daha net anlayabiliriz. Örneğin Gazali’nin “Tehafüt el- felasife” adlı

eseri felsefenin tutarsızlığı değil, filozofların tutarsızlığı anlamına gelmektedir. Yine “Mekasid el-Felasife” adlı eseri de felsefenin maksatları değil, filozofların maksatları anlamına gelmektedir. Eleştirel düşüncüyü donduran Gazali değil, Gazali sonrasındaki faaliyetlerdir. Bana göre İslam dünyasında ilimlerin tasnif edilmesinden sonra yanlış bir kanaat oluşmuştur. İlimler akli ve nakli olmak üzere iki kısma ayrıldıktan sonra Hz. Peygamberin “Faydasız ilimden Allah’a sığınırım” şeklindeki ifadesi bu tasnif doğrultusunda yorumlanmış ve sanki Hz. Peygamber’in faydasız ilimden kast etmiş olduğu şey akli ilimlermiş gibi bir kanaat oluşturulmuş, bu da akli ilimlerin geri kalmasına neden olmuştur. Halbuki, ne Kur’an ne de hadisler ilimler arasında bir ayırım ortaya koymaz. İnsanlığa faydalı bir şey ortaya konulacaksa ister akli, isterse nakli olsun hepsi de gereklidir. Önemli olan onların insanlığa sağladığı faydalardır.

Kur’an “Allah’tan en çok korkanların âlimler olduğunu” belirtmektedir. Yani Kur’an akılla imanın bir arada bulunabileceğini açıkça ifade etmekte ve bir insan ne kadar çok bilgi sahibi olursa Allah’tan o kadar korkacağını ve iman edeceğini söylemektedir. İnanma ile bilme arasında Kant’ın gördüğü anlamda bir ilişkiyi, daha doğrusu ilişkisizliği savunmak çok zordur. İman konusunda nazari aklın sınırlarını göstermek başka bir şey, akli büsbütün kapı dışarı etmek başka bir şeydir. Nitekim Gazali aklın sınırlarını Kant’tan çok daha önce göstermiştir. Muhammet İkbâl’e göre, Gazali ve Kant arasında birçok benzerliğe rağmen önemli bir fark vardır. Kant, kendi ilkeleriyle tutarlı bir biçimde, Tanrı’yı bilmenin mümkün olduğunu söyleyemedi. Analitik düşüncede hiçbir ümidi kalmayan Gazali ise, tasavvufi tecrübeye yöneldi ve orada din için bağımsız bir muhteva buldu. Bu şekilde dinin bilim ve metafizikten bağımsız bir şekilde var olma hakkını korumayı başardı.(Aydın, 2000, 101-113; Yaran, 2000).

İslam dünyasında hiçbir düşünür, “saçma olduğu için inanıyorum” şeklinde bir söylem ortaya koymamıştır. Batı dünyasında “saçma olduğu için inanıyorum” şeklindeki söylemi Hıristiyan din bilimcisi Tertullian dile getirmiştir. Aynı söylem modern dönemlerde de Kierkegaard tarafından tekrarlanmıştır. Tertullian, “Atina’nın Kudüs ile yapacak ne işi var?” diye soruyordu. Burada Atina ile Yunan felsefesini, Kudüs ile de Hıristiyan Kilisesini kastediyordu. İma edilen cevap “iman ve felsefe ortak hiç bir şeye sahip değildir; onlar tümüyle birbirlerine zıttır” şeklindedir. Kierkegaard, imanın teslimiyet ve risk almadan ibaret olduğunu, dolayısıyla onun rasyonel bir temelini olmadığını belirtiyordu. Aynı şeyi İslam düşüncesinde görmek mümkün değildir. Bakın

İslam düşüncesinin önemli isimlerinden olan Gazali, fideist (imancı) olarak görülmesine rağmen hiçbir zaman Tertullian ve Kierkegaard gibi söylemler kullanmamıştır. Gazali rasyonaliteye çok önem vermektedir. Akla verdiği önemi anlamak için burada onunla ilgili bir şeye işaret etmek istiyorum. Gazali der ki, bir insan gözümün önünde bir tepeden diğer bir tepeye uçsa, sonra oradan da başka bir noktaya uçsa ve daha sonra da benim yanıma gelip iki kere iki beş eder dese, ben onun yaptığı hiçbir şeye inanmam. Bu ifadeler onun akla ne kadar önem verdiğini göstermektedir. İslam düşüncesinde tahkiki iman taklidi imandan önce gelir. Yani bir insanın araştırarak öğrenmesi, iman etmesi, atadan dededen görülerek yapılan taklidi imandan önce gelmektedir. Hıristiyanlıkta iman akli öncelerken, İslam'da akıl imanı öncelemektedir. Kur'an birçok ayette akıl sahiplerine seslenerek, onların düşünmelerini ve ibret almalarını tavsiye etmektedir. Hıristiyan skolastik düşüncesinde sırasıyla zan, iman ve bilgi şeklinde bir sıralama söz konusudur. Zan, son durağı bilgi olan yolun başlangıcıdır. İslam'da ise bu sıra, zan, bilgi, iman şeklindedir. Bunun nedeni, yani imanın bilgidен sonra gelmesi, her şeyden önce İslam'da iman hakkında hiçbir malumata sahip olunmayan ve anlaşılmayan bazı şeylerin körü körüne kabul edilmesi demek olmadığını göstermektedir.

Din felsefesinin belli bir dine ait disiplin olmadığını ifade etmiştik. Örneğin kelam ilmi de felsefi yöntemleri kullanan bir ilim dalıdır. Fakat bu ilim İslam dinine ait bir şeydir. Onun görevi İslam dinine yönelik olarak ortaya konulan saldırılara karşı bu dini savunmaktır. Kelam okullarına baktığımız zaman bunu görebiliriz. Kelam İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte, farklı kültürlerden gelen unsurlara karşı İslam'ı savunmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Din felsefesinin ise böyle bir görevi bulunmaz. Bir dini savunmak maksadıyla din felsefesi yapılmaz. Din felsefesinin görevi dini rasyonel, objektif, tutarlı ve şümüllü bir şekilde ele almaktır.

Burada din felsefesiyle kelamın farkına işaret etmek gerekmektedir. Konusu itibariyle din felsefesine en yakın olan saha kelamdır. İslam kültüründe genellikle kelam, akli ve nakli delilleri kullanarak, dinin temel hükümlerini açıklayan, sistemleştiren ve savunan bir konumdur. Din felsefesi, sistematik kelamla sürekli ilişki içindedir. Her iki alan arasındaki bu yakınlıktan dolayı, bazıları, din felsefesine "Felsefi Kelam" diyebilmişlerdir. Hatta Mehmet Aydın'ın da ifade ettiği gibi, ona "Laik Kelam" diyenler bile olmuştur. Bunun nedeni, filozofun belli bir inanç sistemini dini bir düşünce ve niyetle savunmayı gaye edinmemesi ve yaptığı faaliyette dini bir karakter görmemesidir. Kelamcı açık veya üstü kapalı bir biçimde "tasdik" ile yola çıkmaktadır.

Kelamda dini hükümleri sorguya çekme diye bir şeyin olmaması gerekir. Din felsefesi yapan kişi ise hiçbir şeyi inceleme ve araştırma konusu dışında tutmayı düşünmez. Mehmet Aydın'ın ifadesiyle “felsefeci, dinle uzaktan ve dışarıdan meşgul olur; oysa kelamda, inanma ve buna bağlı olarak ekzistansiyel bir kavrama ve anlama durumu, yüksek seviyede bir teemmül ve tefekkür vardır”. (Aydın, 1992,13-14).

Günümüzde dine yönelen ilgi, Din Felsefesini, felsefe ve din bilimleri bölümlerinin en popüler alanlarından biri haline getirmiştir. Bu popülerliğin nedenini de kapsamını da salt akademik çevrelerle sınırlı tutmak mümkün değildir. Akademik çevrelerin dışından da din felsefesine yönelik bir ilginin var olduğunu görmekteyiz. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Örneğin, pozitivistimin, insanların tüm problemlerini çözüp, yeryüzünde adeta bir cennet kuracağı Auguste Comte tarafından dillendirilmişti. Aynı yüzyılda iki dünya savaşının olması böyle bir cennet vaadinin geçerli olmadığını ortaya koymuştur. Her şeyin pozitivist yöntemlerle açıklanamaması, pozitivistimin insanların sorularına cevap vermede yetersiz kalması, insanları din üzerinde yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Ayrıca post modernizmin, moderniteye yönelik eleştirileri de dine yönelik ilginin artmasının nedenlerinden birisidir. Modern dönemle birlikte insan merkeze alınmış; din, kutsal vb. her şey evrensel bir insan zihninin ürünü olarak görülmüştü. Postmodernite ve Postyapısalcılıkta ise modern dönemde yabancılaşan ve yalnızlaşan ve aynı zamanda da evrensel bir model olarak görülen insan anlayışı sorgulanmış ve bunun sonucu olarak da insanın kendisi üzerine yoğun düşünsel faaliyetler ortaya konulmuştur. Modernitenin tüm insanlığa dayattığı tek hakikat anlayışı post modernizm tarafından çokça eleştirilmiş, bu da modernizm tarafından etkisizleştirilmeye çalışılan din, gelenek vb. şeylerin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Yine günümüzde dini ve metafizik söylemleri anlamlılık ve doğruluk sınırı dışına itmeye yönelik olarak ortaya çıkan doğrulama ve yanlışlama ilkelerinin insanları tatmin edici bir biçimde formüle edilemeyişi ve giderek gözden düşüşü, bilimcilik ideolojisinin felsefi, sosyolojik ve ekolojik çıkışlı eleştirilerle sarsılması, tüm dünyada dine yönelişin yaşanmasına neden olmuştur. Bu da gerek popüler, gerekse akademik düzeyde din hakkında daha derinden düşünme ve tartışmaya yönelişi ve ihtiyacı artırmıştır. Bunun sonucu olarak bu gün Batı dünyasında din felsefesi felsefe bölümlerinde ve ilahiyat fakültelerinde popüler konumdadır. (Yaran, 2000, 9vd). Türkiye’de ise din felsefesi son zamanlarda popülerliğini artırmıştır. Türkiye’de ilahiyat fakültelerinde okutulan din felsefesinin Edebiyat fakültelerinin felsefe bölümlerinin

bazılarında da okutulmaya başlandığı bilinmektedir. Bu bölümlerin bir kısmında değil tamamında din felsefesi dersinin verilmesinin çok daha faydalı olacağını düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet.(1992) Din Felsefesi, Ankara.
Aydın, Mehmet.(2000) İslam'ın Evrenselliği, İstanbul.
Aydın, Mehmet. (1990) Tanrı-Ahlak İlişkisi, Ankara.
Erdem, Hüsamettin. (1998) İlkçağ Felsefesi Tarihi, Konya.
Özcan, Hanifi. (1992) Epistemolojik Açıdan İman, İstanbul.
Uyanık, Mevlüt. (2003) Felsefi Düşünceye Çağrı, Ankara.
Yaran, Cafer Sadık. (1997) Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi, Samsun.
Yaran, Cafer Sadık. (2000) Tanrı İnancının Akliliği, Samsun.
Yaran, Cafer Sadık. (2002) Bilgelik Peşinde, Ankara.